

**AN ANALYSIS OF TURKEY IN TERMS OF HUMAN DEVELOPMENT INDEX AND A
COMPARISON WITH BALKAN, CAUCASUS, AND THE MIDDLE EAST COUNTRIES**

Orhan Tunç
Işık Üniversitesi
orhan.tunc@isikun.edu.tr

Özer Ertuna
Boğaziçi Üniversitesi
ertuna@boun.edu.tr

ABSTRACT

United Nations Development Programme has been regularly publishing the Human Development Index, which attempts to include all countries, in the form of Human Development Reports since 1990. This study aims to compare the status of Turkey in terms of human development and its performance over the years with those of nearby blocs by using Human Development Reports. Human Development Index scenarios created for Turkey are also introduced in the study.

KeyWords: Human Development Index, Education, Health; HDI

JEL Classification: O11, I10, I20

**İNSANİ GELİŞME AÇISINDAN TÜRKİYE’NİN İNCELENMESİ VE YAKIN BLOKLAR İLE
KARŞILAŞTIRILMASI**

ÖZET

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, tüm Dünya ülkelerini kapsamayı hedefleyen İnsani Gelişme Endeksi’ni, İnsani Gelişme Raporları halinde 1990 yılından beri her yıl düzenli olarak yayınlamaktadır. Bu çalışma, İnsani Gelişme Raporlarından hareketle, Türkiye’nin insani gelişme açısından durumunun ve yıllar içerisinde gösterdiği performansın yakın blok ülkeleri ile karşılaştırmasını amaçlamaktadır. Çalışma içinde, Türkiye için geliştirilmiş İnsani Gelişme Endeksi senaryolarına da yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnsani Gelişme Endeksi, Kalkınma, Eğitim, İGE

JEL Sınıflaması: O11, I10, I20

1. Giriş ve Amaç

Ekonomik gelişmişliğin insan mutluluğunu arttırmadaki etkisi uzun yıllar tartışılmıştır. Uzun yıllar boyunca ekonomik olarak gelişmiş olmak beraberinde birçok sosyal sorunu da ortadan kaldıracığı düşünülmüştür. Oysa ekonomik olarak gelişmiş olmak her zaman sosyal sorunları olumlu etkilemediği gözlemlenmiştir. Gelişmişlik sadece ülkenin ekonomik yapısını ve kişi başına düşen gelirin atması değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel olarak gelişmeyi de ifade etmektedir.

Başlıca ekonomik göstergelere bakıp, toplumların refahı hakkında bilgi sahibi olmamız, sosyal ve ekonomik gelişmeyi yönlendirmemiz yeterli değildir. Bunun için toplumsal refahı ve gelişmeyi ölçebilecek yeni göstergelerine ihtiyaç duyulmuştur [1].

1900 yılından günümüze kadar her yıl Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yayınlanan İnsani Gelişme Raporu (İGR), insani gelişmeyi; hem insanların seçimlerinin genişletilmesi hem de onların ulaştıkları refah düzeyinin gelişmesi olarak tanımlamakta. Rapor, gelirdeki artışları insan gelişimi için gerekli, fakat yeterli görmeyerek; insanı araç olmaktan çok bir amaç ve kazanç elde edenden çok, süreçlere katılımcı olarak görmektedir. Rapor, insanların ihtiyaçları olan mal ve hizmetlerin sağlanmasından çok, insan tercihleri üzerinde yoğunlaşmaktadır [2]. Çalışmada, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yayınlanan, İnsani Gelişme Raporlarındaki endekslerden yardım alarak, Türkiye'nin insani gelişmişlik düzeyi incelenecek ve yakın blok ülkeler ile karşılaştırması yapılacaktır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, İnsani gelişmişlik kavramı, tarihsel süreci, boyutları ve İnsani Gelişmişlik Raporunun kullandığı endeksler açıklanmaya çalışılmıştır. Endekslerde süreç içinde oluşan değişimlere değinilmiştir.

İkinci bölümde, Türkiye'nin insani gelişmişlik açısından uluslararası konumu ve yıllar içindeki performansı incelenmiştir. Türkiye için insani gelişmişlik endeksinin alt boyutları ayrıntılı olarak incelenmeye çalışılmıştır. Yine bu bölümde Türkiye için geliştirilmiş İnsani Gelişme Endeksi senaryolarına da yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise, Türkiye'ye coğrafi olarak yakınlarında bulunan bloklar insani gelişmişlik açısından değerlendirilip, Türkiye ile karşılaştırmaları yapılmıştır.

2. İnsani Gelişme Endeksi

2.1. İnsani Gelişme Endeksi'nin Gelişimi

Uzun bir dönem boyunca kalkınma ekonomik gelişme ile özdeşleştirildi. 1970'lere kadar, kalkınma ulusal gelir artışı ile ölçülmekte ve endüstrileşmeye dayalı ekonomik büyüme olarak tanımlanmaktaydı. Gayri safi ulusal hâsıla, kişi başına düşen ulusal gelir ve diğer ekonomik göstergeler kalkınmayı en iyi yansıtan sayısal veriler olarak kabul edilmekteydi. Bu kapsamda kişi başına düşen ulusal gelir, ekonomik performansı en iyi ölçen gösterge olması, ülkeler arası karşılaştırmaya olanak vermesi ve ülkelerin gelirlerine göre sınıflanabilmesini sağlaması nedeniyle uzun süre tercih edilen ve başvurulan sayısal gösterge oldu [3].

Kalkınmayı ekonomik büyüme ile özdeşleştiren bu yaklaşıma yönelik eleştiriler, ekonomik büyümenin yoksulluğu azaltmadığı ve ortaya çıkan çeşitli toplumsal sorunlara çözüm getirmediği noktalarında yoğunlaşıyordu. 1970'li yıllarda hızlı ekonomik büyüme sergileyen bazı ülkelerin siyasal istikrarsızlık, yükselen işsizlik oranları veya gelir dağılımındaki eşitsizlikler gibi sorunlarla karşı karşıya oldukları görüldü. Bu sorunlara ekonomik büyüme tek başına çözüm getirememekteydi. Bunların yanı sıra, 1980'lerde gelişmekte olan pek çok ülkede Uluslararası Para Fonu (IMF) veya Dünya Bankasının gözetiminde uygulanan yapısal uyum programlarının insani bedellerinin çok ağır olması ekonomik kalkınma modellerinin doğası, niteliği ve sonuçlarına ilişkin kuşkuların dile getirilmesine müsait bir ortam hazırladı. Aynı dönemlerde, bazı yüksek ekonomik büyüme gösteren ülkeler yüksek suç oranları ve çevre sorunları nedeniyle ciddi bir sıkıntı yaşarken, orta gelir düzeyindeki bazı ülkelerin insani refah düzeyi açısından iyi bir noktada olmaları dikkati çekmekteydi. Böylece uluslararası topluluk 1980'lerde, tek başına yüksek gelir düzeyinin ya da yüksek büyüme oranlarının yoksulluktan kurtulma veya yüksek yaşam kalitesi anlamına gelmediğini gördü. İnsan yüzü bir ekonomik kalkınma modeli mümkün müdür soruları dile getirilmeye başlandı. Toplumların en alt katmanlarının çıkarlarını dikkate alan alternatif politikaların uygulanabilirliği gündeme geldi [4].

Ekonomik kalkınma anlayışlarına tepkilerin yoğun olduğu bir dönemde Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) İnsani Gelişme Raporunu yayınladı. İleri 1990'da Pakistanlı tanınmış iktisatçı ve maliye bakanı MahbubulHaq önderliğinde bir ekip tarafından hazırlanan ve 1990'dan beri yayınlanmakta olan bu raporların amacı, ulusal ve küresel kalkınma politikalarının merkezinde insanın

yer alması gerektiğini vurgulamak ve uluslararası topluluğun dikkatini bireylerin yaşam kalitesinin önemine çekmek. Günümüzde İnsani Gelişmişlik Raporları, hükümetler, sivil toplum kuruluşları, akademik çevreler ve medya tarafından, kalkınma politikaları hazırlamak, ülkelerin gelişmişlik düzeylerini karşılaştırmak, insani gelişmişlik anlayışının önemini vurgulamak gibi değişik amaçlarla yaygın bir biçimde kullanılmaktadır.

İnsani gelişim kavramı temelde Amartya Sen'in yapabilirlik yaklaşımına dayanır. 1998 Nobel ekonomi ödülü sahibi Sen, yapabilirlik yaklaşımı ile yoksulluk ve kalkınma anlayışlarına yeni bir bakış getirmiştir. Amartya Sen, kalkınmayı 'tüm boyutlarıyla' bireyi özgürleştirilmesi gereken bir süreç olarak tanımlar. Sen "kalkınmanın temel hedefinin insan için 'iyi' ve onurlu bir yaşamı sağlamak" olduğu tezinden yola çıkarak kalkınma sürecinde bireyin ne olabildiği ve neleri yapabildiği konusunun temel kalkınma ölçütü olması gerektiğini vurgular. Amartya Sen'in görüşleri doğrultusunda, ancak daha çok sosyal adalet kavramının belirleyiciliğinin önemini vurgulayan bir kalkınma ve insan yapabilirliği düşünürü olarak öne çıkmaktadır [5].

Yapabilirlik, bir şeyi yapabilme potansiyeline sahip olmaktır. İşlevler birbirinin içine geçmiş kategorilere ayrılırlar ve yapabilirliklerimiz bu kategoriler için potansiyellerimizi oluşturur. Kısaca yapabilirlik de bir özgürlük biçimidir: Farklı işlev birleşimlerini elde edebilme, ya da daha basit bir ifadeyle değişik yaşam biçimlerini elde edebilme özgürlüğü. Sen sağlıklı olmak, yeterli beslenmek gibi bazı işlevlerin çok temel unsurları oluşturduğunu belirtir. Toplumun bir parçası olmak, saygı görmek gibi diğer işlevler ise daha karmaşık fakat pek çok kişi tarafından önemsenen değerlere yöneliktir ve bireyler birbirlerinden bu işlevlere verdikleri önemin derecesi ile farklılaşmaktadır. Her ne kadar davranışları aynı olsa da, dini nedenlerle oruç tutan bir kişinin yapabilirlik seti, yoksul olduğu için yemek yiyemeyen bir kişinin yapabilirlik setinden çok farklıdır [6].

Amartya Sen'in yapabilirlik yaklaşımından hareketle UNDP tarafından geliştirilmiş olan İnsani Gelişim Endeksi (İGE), insani gelişmeyi sayısal olarak ifade eder. Geleneksel ölçümlerden farklı olarak İGE, bir ülkeyi gelişmişlik açısından değerlendirirken; yaşam beklentisi, eğitim ve gelir boyutlarını kullanır.

2.2. İnsani Gelişim Endeksinin Yapısı ve Bileşenleri

İGE üç boyutlu insani gelişimin birleşik ölçümünü sağlar. Endeks 2009 yılına kadar; yaşam beklentisi, yetişkinler arasında okuryazarlık oranı ve satın alma gücü paritesine göre hesaplanmış kişi başına gelir verilerini kullanırken, kullandığı verilerde çok büyük değişikliklere gitmeden, 2010 yılından itibaren; doğumdan yaşam beklentisi, okullaşma yıl ortalaması, beklenen yıllık okullaşma ve ABD Doları cinsinden Gayri Safi Milli Gelir verileri kullanılmaktadır. Her bir gösterge için minimum ve maksimum değerler ile aşağıdaki formül kullanılarak alt endeksler oluşturulmuştur;

$$\text{Alt Endeks} = \frac{(\text{Maksimum Değer} - \text{Gerçek Değer})}{(\text{Maksimum Değer} - \text{Minimum Değer})}$$

İGE bir ülkenin insani gelişimini üç farklı boyutundaki ortalama başarısını yansıtır, böylece ülkelerin kalkınmışlık düzeyi değerlendirilirken gelir tek kıstas olmamakta, yaşam kalitesi açısından gelir kadar önemli olan diğer unsurlar da dikkate alınmaktadır.

Ülkeler için elde edilen 0 ile 1 arasındaki İGE değerleri çok yüksek, yüksek, orta veya düşük gelişmiş ülkeler olarak dört grup olarak ayrıştırılmışlardır.

İnsani Gelişim Endeksinin üç alt endeksi vardır; sağlık endeksi, eğitim endeksi ve gelir endeksi. Şimdi sırasıyla bu endeksler incelenecektir.

2.2.1. Sağlık Endeksi

İnsani Gelişim Endeksinin birinci alt endeksi olan Yaşam Beklenti Endeksi, doğumdan beklenen yaşam süresine dayanmaktadır.

2.2.2. Eğitim Endeksi

Eğitim Endeksini iki veri oluşturmaktadır. 1995-2009 yılları arasında yetişkin okur yazarlık oranı ve bütünlük bir okullaşma oranı kullanılmıştır. 2010 sonrasında ise beklenen okullaşma yılı ve ortalama okullaşma yılı verileri kullanılmıştır.

Ortalama okullaşma yılı, 25 yaş ve üzeri kişilerin hayatı boyunca aldıkları eğitim yıllarının ortalamasını ifade etmektedir. Beklenen okullaşma yılı ise yaşa bağlı okula kayıt oranlarının mevcut şekilde kalması halinde, okula başlama yaşındaki bir çocuğun beklenen öğrenim hayatının toplam yıl sayısını gösterir.

2.2.3. Gelir Endeksi

Gelir endeksi ilk dönemler satın alma gücü paritesine göre uyarlanmış ABD Doları cinsinden kişi başı Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) olarak hesaplanırken, 2010 sonrasında ise ABD Doları cinsinden Gayri Safi Milli Gelir (GSMG) olarak hesaplanmaya başlanmıştır.

Yaşam standartları artık PPP ABD \$ olarak kişi başına gayri safi yurtiçi hâsıla (GSYİH) yerine PPP ABD \$ olarak kişi başına Gayrisafi Milli Gelir (GSMG) şeklinde hesaplanmaktadır. Gayrisafi yurt içi hasıla bir ekonomik çıktı ölçüsü olmakla birlikte bir ülkenin harcanabilir gelirini yansıtmamaktadır. Bazı kârlar yurtdışına çıkıyor olabilir, bazı yerleşik kişiler yurtdışından işçi dövizini alıyor olabilir ve bazı durumlarda da dışarıdan ülkeye gelen yardım akışları önemli miktarlara ulaşmış olabilir. GSMG, GSYİH'yı bu faktörler için uyarlamaktadır ve bu nedenle de bir ülkenin gelir düzeyini ölçmek açısından daha iyi bir ölçüdür. (PPP 2011)

2.3. Hesaplama Yöntemleri ve Değişimleri

İGE hesaplamasında 1990 yılından 2014 yılına kadar kullanılan veriler aynı olmakla birlikte hesaplama yönteminde bir takım değişikliklere gidilmiştir. İGE hesaplamasındaki formül değişiklikleri nedeniyle, ülke verilerinin yıllar itibarıyla karşılaştırılabilirliği bozulduğundan, bu eksikliği gidermek amacıyla en son belirlenen formül kullanılarak önceki dönem verileri beş yıllık aralıklarla yeniden hesaplanıp yayımlanmaktadır. Bu değişiklikler neticesinde ülkelerin önceki yıllar sıralamasında veya İGE puanlarında değişiklikler görülebilmektedir.

2.3.1. 2014 UNDP Raporu İGE Hesaplama Yöntemi[8]

2014 yılı raporunda İGE hesaplamasında göstergelerde değişiklik olmazken formülde küçük değişiklikler yapılmıştır.

1995-2009 yılları arasında insani gelişmenin, uzun ve sağlıklı bir yaşam, eğitim ve insanca bir yaşam standardı olarak belirlenen üç boyutunu ölçmek için sırasıyla doğumda beklenen ortalama ömür, yetişkinlerde okur-yazarlık oranı ile brüt okullaşma oranı ve satın alma gücü paritesine göre uyarlanmış gelir düzeyi kullanılırken, 2010 yılı raporunda söz konusu üç boyut (eğitim, sağlık, gelir) aynı kalmakla birlikte, bu boyutlardan gelir ve eğitimi ölçmek için kullanılan ölçütler farklılaşmıştır. 2014 yılında aynı ölçütler korunmuştur.

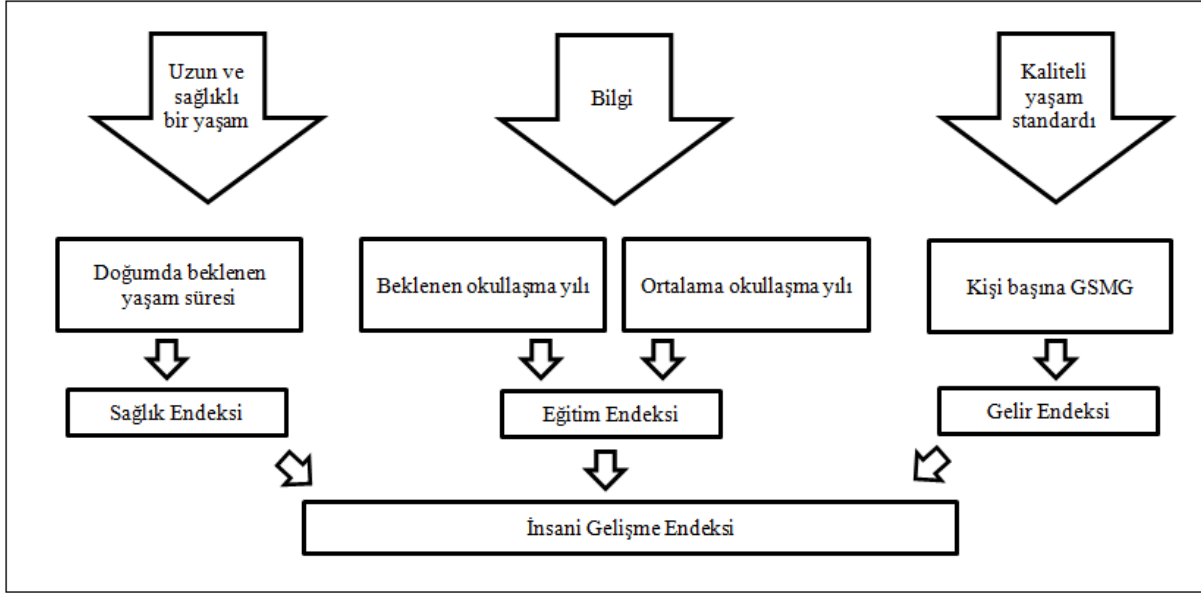
Eğitim endeksi iki veri ile ölçülmektedir; (i) ortalama okullaşma yılı, 25 yaş ve üzeri kişilerin hayatı boyunca aldıkları eğitim yıllarının ortalamasını ifade etmektedir. (ii) beklenen okullaşma yılı ise yaşa bağlı okula kayıt oranlarının mevcut şekilde kalması halinde, okula başlama yaşındaki bir çocuğun beklenen öğrenim hayatının toplam yıl sayısını gösterir.

Bu yeni ölçütlerin kullanılmasının sebebi özellikle İGE sıralamasında üst sıralarda yer alan ülkelerin önceki ölçütler olan okullaşma oranı ve okur-yazarlık oranında oldukça yüksek seviyelere ulaşmaları nedeniyle bu ölçütlerin ayırım yaratma güçlerinin zayıflamış olmasıdır. Yeni göstergelerin ülkeler arasında daha güçlü bir ayırıcı olduğu ifade edilmektedir.

Gelir ise daha önce satın alma gücü paritesine (SGP) göre uyarlanmış kişi başı GSYİH (ABD Doları) olarak hesaplanırken, kişi başına Gayri Safi Milli Gelir (GSMG) (SGP, ABD Doları) olarak hesaplanmaya başlanmıştır. GSMG, bir ülke vatandaşlarının verilen bir yıl için ürettikleri toplam mal ve hizmetlerin, belli bir para birimi karşılığındaki değerinin toplamıdır. GSYİH yerine GSMG kullanılması en önemli neden, GSYİH'nin ekonomik bir çıktı olması ve ülkenin harcanabilir gelirini yansıtmamasıdır. Yurtdışına çıkan kârlar ve işçi dövizleri gibi kalemler bazı ülkeler için önemli boyutlarda olabilir. GSMG, GSYİH'yi bu faktörler için uyarlamaktadır.

Şekil 1: 2014 Yılı İGE Hesaplama Diyagramı [8]

Yukarıda da belirtildiği gibi farklı birimlerde ölçülen gelir, eğitim ve sağlık göstergelerini sıfırdan bire kadar değişen birimsiz ölçeğe dönüştürebilmek için her bir göstergenin minimum ve maksimum değerleri belirlenmektedir. 2010 yılı öncesinde doğumdan beklenen yaşam süresi için minimum değer 25 yıl maksimum değer 85 yıl; yetişkin okur-yazarlık oranı ve okullaşma oranında minimum değer 0 maksimum değer 100; kişi başı GSYİH'da ise minimum değer 100 dolar maksimum değer 40.000 dolar iken, 2014 yılı İGE için maksimum değerler 1980-2013 döneminde gözlemlenen değerlerden elde edilmiştir. Minimum değerler arasında kişi başı GSMG'nin minimum değeri (kişi başı GSMG 444 ABD Doları) aynı dönemde gözlemlenen en düşük değerdir. (PPP 2011) 2014 yılında 100 dolar olarak kullanılmıştır. Yaşam beklentisi ve eğitim için ise, insani gelişmenin gerçekleşmesinin olanaksız olduğu değerler, 20 ve 0 yıl olarak belirlenmiştir.

Eğitim, sağlık ve refah için öncelikle söz konusu minimum ve maksimum değerler kullanılarak 1994 yılından bu yana kullanılan formül ile alt endeksler elde edilmektedir. Eğitim için iki ölçüt olduğundan önce bu iki ölçütün alt endeksleri hesaplanmakta ve bu endekslerin geometrik ortalaması alınmaktadır. (Geometrik Ortalama: oransal farkların mutlak farklardan daha önemli olduğu durumlarda başvurulan ortalama yöntemidir.) Daha sonra, eğitim, sağlık ve refah endekslerinin geometrik ortalaması alınarak İGE'ye ulaşılmaktadır. Önceki yıllarda farklı olarak, geometrik ortalama yerine aritmetik ortalama kullanılmaktaydı. Diğer bir deyişle, İGE ölçümünde bir alt endeksin düşük oluşu diğer bir alt endeksin yüksek oluşuyla dengelenebilmekteydi. 2010 ve sonraki yıllar için geometrik ortalama kullanılması ile farklı alt endekslerin birbirlerinin yerini tutma olasılıkları

zayıflamaktadır. Herhangi bir alt endekste görece düşük olan bir ülkenin İGE değeri geometrik ortalama aritmetik ortalamaya göre söz konusu alt endeksten daha fazla etkilenmektedir

2010 yılından itibaren İGE hesaplamasında yapılan değişiklik ile birlikte endeksin değişiminde, endeks hesaplamasında kullanılan değişkenlerde son zamanlarda yaşanan gelişimden çok, değişkenin mevcut büyüklüğü de dikkate alındığından, değişkenlerin bugüne kadarki gelişimi önem taşımaktadır. Özellikle eğitim için kullanılan ortalama okullaşma yılı değişkeni stok bir değişken olduğundan bu değişkenin kısa vadede çok fazla değişmesi beklenemez. Okullaşma oranlarının arttığı ama mevcut okullaşma oranının nispeten düşük olduğu ülkeler için bu değişkenin kullanılması bu ülkelerin İGE değeri ve sıralamalarını olumsuz yönde etkilemiştir.

Buna karşın, okur-yazarlık oranının oldukça yüksek olduğu ülkeler ise yeni değişkenin ayırt edici özelliğinin fazla olması nedeniyle daha üst sıralara çıkabilmişlerdir. Önceki yıllarda 15 yaş ve üstü için okur-yazarlık oranı alınırken, 2010 yılı raporunda 25 yaş ve üstü için ortalama okullaşma yılı alınmaya başlanmıştır. Bu durum da okur-yazarlık ve okullaşma oranı son dönemlerde artış gösteren ülkelerin aleyhine olmuştur.

Brüt bütünsel okullaşma oranı yerine beklenen okullaşma yılının kullanılmaya başlanmasının en önemli nedeni de yukarıda da değinildiği gibi okullaşma oranı göstergesinin ayırt edici özelliğinin azalmasıdır. Bir takım ülkeler okullaşma oranlarında yüzde 100'ü yakaladıklarından veya bu orana çok yaklaştıklarından bir yıldan diğer bir yıla bu gösterge bakımından bir gelişme sağlamamış gibi görünmekteydiler. Beklenen okullaşma yılının kullanılmaya başlanması ile okullaşma oranlarının çok yüksek olduğu ama diğer göstergeleri nedeniyle daha alt sıralarda olan ülkeler (özellikle Orta Doğu Avrupa ülkeleri) üst sıralara çıkmışlardır. Bu ülkelerin sıralamada ilerlemesi ile birlikte düşük okullaşma oranına sahip ülkelerin sıralamaları olumsuz yönde etkilenmiştir [7].

Tablo 1: Türkiye'nin 2014 Yılı İGE Hesaplaması [8]

Doğumda Beklenen Yaşam Süresi (Yüksek)	85,00
Doğumda Beklenen Yaşam Süresi (Düşük)	20,00
Ortalama Okullaşma Yılı (Yüksek)	15,00
Ortalama Okullaşma Yılı (Düşük)	0,00
Beklenen Okullaşma Yılı (Yüksek)	18,00
Beklenen Okullaşma Yılı (Düşük)	0,00
Kişi Başına GSMG (\$) (Yüksek) (PPP 2011)	75.000
Kişi Başına GSMG (\$) (Düşük) (PPP 2011)	100

Doğumda Beklenen Yaşam Süresi	75,30
Ortalama Okullaşma Yılı	7,60
Beklenen Okullaşma Yılı	14,40
Kişi Başına GSMG (\$)	18.391

Sağlık Endeksi = $(75,30 - 20,00) / (85,00 - 20,00) = 0,851$

Eğitim Endeksi¹ = $(7,60 - 0,00) / (15,00 - 0,00) = 0,507$

Eğitim Endeksi² = $(14,40 - 0,00) / (18,00 - 0,00) = 0,800$

Eğitim Endeksi^{SON} = $(0,507 + 0,800) / 2 = 0,653$

Gelir Endeksi = $(4,26 - 2,00) / (4,88 - 2,00) = 0,788$ (Logaritmaları Alınmış)

IGE = Geometrik Ortalama (Sağlık Endeksi * Eğitim Endeksi * Gelir Endeksi)

IGE = Geometrik Ortalama (0,851 * 0,653 * 0,788) = 0,759

3. Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeksi

Bu bölümde, 1990 yılı itibarıyla UNDP tarafından yayınlanan İnsani Gelişme raporlarında bulunan İGE değerleri yardımıyla Türkiye'nin insani gelişme performansı değerlendirilmiştir. 2014 yılında yayınlanan İnsani Gelişme raporlarında birçok ülke için 1980 yılına kadar veri bulunması nedeniyle, çalışmada 1980 yılı ve sonrası değerlendirilmiştir.

3.1. 1980-2013 Türkiye'nin IGE Performansı

Türkiye'nin insani gelişme performansı değerlendirilirken daha önceki bölümlerde bahsettiğimiz İGE hesaplama yöntemlerinde bazı değişimler söz konusu olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Değerlendirme yapılırken, IGR'ları yayınlandığı yıl itibarıyla Türkiye'nin İGE değerine ve daha sonra yeni formüle göre hesaplanmış İGE değerlerine bakılacaktır. Aşağıda Tablo 2'de eski ve yeni formül ile hesaplanmış, Türkiye'nin 1980-2013 yılları arasında İGE değerleri ve dünya sıralaması gösterilmiştir.

Tablo 2: Eski ve Yeni Formülle Yıllar İtibariyle Türkiye'nin İGE Değeri [8]

Rapor Yılı	İGE (Yayımlandığı Yıl İtibariyle)				İGE (2014 Sonrası Yeni Formül ile)			
	Ülke Sayısı	Endeks Değeri	Sırası	Seviyesi	Ülke Sayısı	Endeks Değeri	Sırası	Seviyesi
1980					124	0,496	77	Düşük
1990	130	0,751	72	Orta	141	0,576	87	Orta
2000	174	0,732	85	Orta	168	0,653	80	Orta
2010	169	0,679	83	Yüksek	187	0,738	78	Yüksek
2011	187	0,699	92	Yüksek	187	0,752	69	Yüksek
2012	187	0,722	90	Yüksek	187	0,756	69	Yüksek
2013	187	0,759	69	Yüksek	187	0,759	69	Yüksek

Tablo 2'de görüldüğü gibi, 2014 sonrası hesaplama yönteminde yapılan değişiklikler sonrası Türkiye'nin İGE değerinde değişiklikler olmuştur. 1990 yılında 0,751 olan Türkiye İGE değeri yeni hesaplama yöntemleri sonrası 0,175 puan gerileyerek 0,576 olmuştur.

Türkiye 2000 yılına kadar orta seviyede gelişmiş bir ülke olarak görünürken, 2010 sonrası yüksek gelişmişlik seviyesinde görünmektedir. 2010 yılında 187 ülke arasında 78. sırada yer alırken, 2013'de 9 sıra yükselerek 187 ülke arasında 69. sırada yer almaktadır.

3.2. 1980-2013 Türkiye'nin İGE Bileşenlerindeki Performansı

Aşağıda Tablo 3'de Türkiye'nin 1980-2013 yılları arasında İGE alt bileşenlerindeki performansı ve sıralaması gösterilmiştir.

Tablo 3: Yıllar İtibariyle Türkiye'nin İGE Alt Bileşenleri Performansı [8]

Rapor Yılı	İnsani Gelişme Endeksi (İGE)			Sağlık Endeksi			Eğitim Endeksi						Gelir Endeksi		
	Değer	Ülke Sayısı	Sırası	Doğumda Beklenen Yaşam Süresi			Ortalama Okullaşma Yılı			Beklenen Okullaşma Yılı			Kişi Başına GSMG (\$)		
				Değer	Ülke Sayısı	Sırası	Değer	Ülke Sayısı	Sırası	Değer	Ülke Sayısı	Sırası	Değer	Ülke Sayısı	Sırası
1980	0,496	124	77	58,7	187	120	2,9	143	98	7,5	158	112	8.656	159	61
1990	0,576	141	87	64,3	187	116	4,5	144	94	8,9	175	119	10.546	184	61
2000	0,653	168	80	70	187	96	5,5	160	108	11,1	182	102	12.890	187	59
2010	0,738	187	78	74,3	187	68	7,2	187	116	13,9	187	65	16.587	187	58
2011	0,752	187	69	74,6	187	65	7,4	187	113	14,4	187	58	17.814	187	58
2012	0,756	187	69	74,9	187	64	7,6	187	109	14,4	187	60	18.011	187	59
2013	0,759	187	69	75,3	187	62	7,6	187	109	14,4	187	60	18.391	187	60

Tablo 3'de 2014 sonrası hesaplama yönteminde yapılan değişiklikler sonucunda 1980-2013 yılları arasında Türkiye için hesaplanmış İGE ve alt bileşen değerleri görünmektedir.

1980 yılında doğumdan beklenen yaşam süresi 58,7 iken 2013 yılında 16,6 yaş artarak 75,3 olmuştur. Doğumdan beklenen yaşam süresinde 1980 yılında 187 ülke içinde 120. sırada bulunurken, 2013 yılına gelindiğinde 187 ülke içinde 62. sıraya yerleşmiştir. 34 yıl gibi bir zaman diliminde 58 ülkeyi geride bırakmıştır. Uzun yıllar boyunca Sağlık Endeksinde aldığımız değer sonrası sıralamadaki yerimiz, İGE değerine göre çok daha düşük olmasına karşın, 2013 yılında İGE'de 69. sırada Sağlık Endeksinde ise 62. sırada görünmekteyiz.

1980 yılında ortalama okullaşma yılı 2,9 iken 2013 yılında 7,6'ya ulaşmıştır. Bunun anlamı, Türkiye'de ortalama bir bireyin 7,6 yıl eğitim almış olmasıdır. 1980 yılında 2,9 değeri ile 143 ülke arasında 98. sıradayken, 2013 yılında 187 ülke içinde 109. sıraya gerilemiştir. 2013 yılı İGE sıralamasında 69. sırada olan Türkiye, aynı yıl Eğitim Endeksi göstergelerinden olan ortalama okullaşmada 109. sırada

görülmektedir. Türkiye Dünya ülkeleri arasında çok düşük ortalama okullaşma değerine sahiptir. Ortalama okullaşmada genel olarak İGE sıralamasının altında kalmıştır.

1980 yılında beklenen okullaşma yılı 7,5 iken, 2013 yılında 14,4'e ulaşmıştır. Türkiye 1980'da 158 ülke arasında 112.sırada iken, 2013 yılında 187 ülke içinde 60.sıraya yerleşmiştir. Beklenen okullaşmada genel olarak İGE sıralamasının üstünde kalmıştır.

1980 yılında kişi başına GSMG 8.656 \$'iken (PPP 2011), 2013 yılında 18.391 \$'a ulaşmıştır. Türkiye 1980 yılında GSMG'de 159 ülke arasında 61.sırada görünürken, 2013 yılında 187 ülke arasında 60.sıraya düşmüştür. Türkiye gelir endeksi sıralamasında her zaman İGE sıralamasının üstünde yer almıştır. Türkiye Gelir Endeksinde sıralamada bulunduğu konumu, kalite açısından hayati önem taşıyan Sağlık ve Eğitim Endekslerine yansıtamadığı görülmektedir.

3.3. Türkiye'nin İnsani Gelişim Endeksinin Gelişimine Dair Senaryolar

Aşağıda Tablo 4'de Türkiye için geliştirilmiş İGE senaryoları bulunmaktadır. Değişkenlerin belirli oranlarda artmasının İGE'ne etkileri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Oluşturulan senaryolarda diğer ülkelerin İGE ve alt bileşenlerinde herhangi bir değişikliğin olmadığı kabul edilmiştir.

Tablo 4: Türkiye'nin İGE'nin Gelişimine Dair Senaryolar

Tahmini Artış Oranları	Doğumda Beklenen Yaşam Süresi	Ortalama Okullaşma Yılı	Beklenen Okullaşma Yılı	Kişi Başına GSMG (\$)	İGE	İGE Etkisi (%)	Endeks Sırası	Endeks Sırası Değişim
	75,30	7,60	14,40	18.391	0,759		69	
% 2	76,81	7,60	14,40	18.391	0,766	% 0,9	64	5
% 4	78,31	7,60	14,40	18.391	0,773	% 1,8	62	7
% 6	79,82	7,60	14,40	18.391	0,779	% 2,7	57	12
% 8	81,32	7,60	14,40	18.391	0,786	% 3,5	53	16
% 10	82,83	7,60	14,40	18.391	0,792	% 4,3	50	19
% 2	75,30	7,75	14,40	18.391	0,761	% 0,3	69	0
% 4	75,30	7,90	14,40	18.391	0,763	% 0,5	68	1
% 6	75,30	8,06	14,40	18.391	0,765	% 0,8	65	4
% 8	75,30	8,21	14,40	18.391	0,767	% 1,0	64	5
% 10	75,30	8,36	14,40	18.391	0,769	% 1,3	64	5
% 2	75,30	7,60	14,69	18.391	0,762	% 0,4	69	0
% 4	75,30	7,60	14,98	18.391	0,765	% 0,8	65	4
% 6	75,30	7,60	15,26	18.391	0,769	% 1,2	64	5
% 8	75,30	7,60	15,55	18.391	0,772	% 1,6	63	6
% 10	75,30	7,60	15,84	18.391	0,775	% 2,0	60	9
% 2	75,30	7,60	14,40	18.759	0,760	% 0,1	69	0
% 4	75,30	7,60	14,40	19.127	0,761	% 0,3	69	0
% 6	75,30	7,60	14,40	19.494	0,762	% 0,4	69	0
% 8	75,30	7,60	14,40	19.862	0,763	% 0,5	68	1
% 10	75,30	7,60	14,40	20.230	0,764	% 0,6	67	2

Tablo 4 oluşturulurken, Türkiye'nin İGE'nin her alt bileşenlerinin yüzde 2, 4, 6, 8 ve 10 oranında artırılması sonrasında oluşan İGE puanı ve sıralamadaki yeri verilmiştir. Her bir satırda ilgili alt endeksin belirli oranda artışı yapıp, bu artışın İGE puanındaki değişimi, İGE'de ki değişimin yüzdelik değerini ve sıralamadaki değişimi gözlemlenmektedir. Bir değişikende belirli oranlarda artış olduğu kabul edildiğinde, diğer oranlar sabit tutulmuştur. Çalışmada 2013 yılı başlangıç verileri olarak alınmıştır.

Doğumdan beklenen yaşam süresi alt endeksinde % 2'lik bir artışın olduğu kabul edildiğinde, İGE değeri % 0,9 oranında artarak 0,766'e ulaşmaktadır. Bu endeks puanı ile sıralamadaki yeri 5 sıra artarak

64.sıraya yükselmektedir. Doğumdan beklenen yaşam süresi alt endeksinde % 10'luk bir artışın olması durumunda, İGE değeri % 4,30 oranında artarak 0,792'a ulaşmaktadır. Bu endeks puanı ile sıralamadaki yeri 19 sıra artarak 50.sıraya yükselmektedir.

Ortalama okullaşma yılı alt endeksinde % 2'lik bir artışın olduğu kabul edildiğinde, İGE değeri % 0,3 oranında artarak 0,761'e ulaşmaktadır. Bu endeks puanı ile sıralamadaki yeri 1 sıra artarak 91.sıraya yükselmektedir. Ortalama okullaşma yılı alt endeksinde % 10'luk bir artışın olması durumunda, İGE değeri % 1,3 oranında artarak 0,769'a ulaşmaktadır. Bu endeks puanı ile sıralamadaki yeri 5 sıra artarak 64.sıraya yükselmektedir.

Beklenen okullaşma yılı alt endeksinde % 4'lük bir artışın olduğu kabul edildiğinde, İGE değeri % 0,8 oranında artarak 0,765'e ulaşmaktadır. Bu endeks puanı ile sıralamadaki yeri 4 sıra artarak 65.sıraya yükselmektedir. Beklenen okullaşma yılı alt endeksinde % 10'luk bir artışın olması durumunda, İGE değeri % 2,0 oranında artarak 0,775'a ulaşmaktadır. Bu endeks puanı ile sıralamadaki yeri 5 sıra artarak 87.sıraya yükselmektedir.

Kişi başı GSMG (\$) alt endeksinde % 2'lik bir artışın olduğu kabul edildiğinde, İGE değeri % 0,1 oranında artarak 0,700'e ulaşmaktadır. Bu endeks puanı ile sıralamadaki yeri 1 sıra artarak 91.sıraya yükselmektedir. Kişi başı GSMG (\$) alt endeksinde % 10'luk bir artışın olması durumunda, İGE değeri % 0,7 oranında artarak 0,760'e ulaşmaktadır. Bu endeks puanı ile sıralamadaki yerini değiştirmemektedir.

Tüm alt endekslerin ayrı ayrı % 8 oranında artırıldığını düşündüğümüzde, bu artışın endeks sıralamasına etkisi; doğumdan beklenen yaşam süresinin artışında 16 sıra, ortalama okullaşma yılı süresinin artışında 5 sıra, beklenen okullaşma yılı süresinin artışında 6 sıra ve kişi başı GSMG'in artışında ise 1 sıra yükseldiği gözlemlenmektedir. Burada da anlaşılacağı gibi, İGE değerini en çok doğumdan beklenen yaşam süresinin etkilediği görülmektedir. Daha sonra beklenen okullaşma yılı ve daha da sonra ortalama okullaşma yılının etkilediği görülmektedir. En düşük katkıyı ise Kişi başı GSMG'de ki değişim vermektedir.

Türkiye'nin İGE alt endeks verilerine bakıldığında, en yüksek endeks değerine sahip olunan gelir endeksi, İGE değerine en az katkıyı yapan endeks olduğu görülmektedir.

4. Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeksi Performansının Yakın Bloklar İle Karşılaştırması

4.1. Türkiye'ye Yakın Bloklar

Türkiye dünya üzerinde bulunduğu coğrafi konumu ve sosyokültürel yapısı itibarıyla; bir Ortadoğu ülkesi, bir Balkanlar ülkesi ve bir Kafkaslar ülkesi sayılabilmektedir. Çalışmamızda Türkiye'nin de içinde bulunduğu yakın bloklara bakarken; Ortadoğu'da 17 ülke, Balkanlar'da 14 ülke ve Kafkaslar'da 5 ülke inceleme kapsamına alınmıştır. Aşağıda Tablo 5'de inceleme kapsamında bulunan yakın blok ülkeleri ve nüfusları bulunmaktadır.

Tablo 5: Türkiye'ye Yakın Blok Ülkeler ve Nüfusları [9]

S/N	Ortadoğu		Balkanlar		Kafkaslar	
	Ülke Adı	Nüfusu	Ülke Adı	Nüfusu	Ülke Adı	Nüfusu
1	BAE	5.148.664	Arnavutluk	2.994.667	Azerbaycan	8.372.373
2	Bahreyn	1.214.705	Bosna-Hersek	4.622.163	Ermenistan	2.967.975
3	Filistin		Bulgaristan	7.093.635	Gürcistan	4.585.874
4	Irak	30.399.572	Hırvatistan	4.483.804	Rusya	138.739.892
5	İran	77.891.220	Karadağ	661.807	Türkiye	78.785.548
6	İsrail	7.473.052	Macaristan	9.976.062		
7	Katar	848.016	Makedonya	2.077.328		
8	Kıbrıs	1.120.489	Moldova	4.314.377		
9	Kuveyt	2.595.628	Romanya	21.904.551		
10	Lübnan	4.143.101	Sırbistan	7.310.555		
11	Mısır	82.079.636	Slovenya	2.000.092		
12	Suriye	22.517.750	Ukrayna	45.134.707		
13	Suudi Arabistan	26.131.703	Yunanistan	10.760.136		
14	Umman	3.027.959	Türkiye	78.785.548		
15	Ürdün	6.508.271				
16	Yemen	24.133.492				
17	Türkiye	78.785.548				
Toplam		374.018.806		202.119.432		233.451.662

Kaynak: The Central Intelligence Agency (CIA)

4.1.1. Balkanlar ile Karşılaştırma

Türkiye'nin yakın bloklardan olan Balkanlar'da 14 ülke inceleme kapsamımızdadır. Türkiye ile Balkanlar karşılaştırması yapılırken öncelikle İGE değerine daha sonra ise İGE alt bileşenlerine bakılacaktır.

4.1.1.1. Türkiye ile Balkanlar İGE Performansı Karşılaştırmaları

Toplam nüfusları 200 Milyon civarında olan Balkanlarda bulunan ülkeler aşağıda Tablo 6'da 1980-2013 yılları arasında İGE performansları gösterilmiştir.

Tablo 6: 1980-2013 Türkiye ve Balkanlar İGE Karşılaştırmaları

S/N	Balkan Ülkeleri	1980		1990		2000		2010		2011		2012		2013		Yıllık İGE Artış Oranı	Gelişmişlik
		124 Ülke		141 Ülke		158 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke			
		Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra		
1	Slovenya	..		0,769	22	0,821	24	0,873	25	0,874	25	0,874	25	0,874	25	% 0,57	Çok Yüksek (4)
2	Yunanistan	0,713	24	0,749	28	0,798	32	0,856	29	0,854	29	0,854	29	0,853	29	% 0,58	
3	Macaristan	0,696	29	0,701	49	0,774	39	0,817	41	0,817	43	0,817	43	0,818	43	% 0,52	
4	Hırvatistan	..		0,689	53	0,748	45	0,806	48	0,812	45	0,812	47	0,812	47	% 0,75	
5	Karadağ	..		..		..		0,784	52	0,787	51	0,787	52	0,789	51	% 0,18	
6	Romanya	0,685	31	0,703	48	0,706	59	0,779	54	0,782	54	0,782	55	0,785	54	% 0,43	Yüksek (9)
7	Bulgaristan	0,658	38	0,696	50	0,714	56	0,773	60	0,774	58	0,776	58	0,777	58	% 0,53	
8	Türkiye	0,496	77	0,576	87	0,653	80	0,738	78	0,752	69	0,756	69	0,759	69	% 1,56	
9	Sırbistan	..		0,726	39	0,713	57	0,743	76	0,744	75	0,743	78	0,745	78	% 0,10	
10	Ukrayna	..		0,705	46	0,668	75	0,726	83	0,730	82	0,733	83	0,734	83	% 0,17	
11	Makedonya	..		..		..		0,728	81	0,730	83	0,730	85	0,732	84	% 0,14	
12	Bosna-Hersek	..		..		..		0,726	82	0,729	84	0,729	86	0,731	86	% 0,18	
13	Arnavutluk	0,603	51	0,609	78	0,655	77	0,708	96	0,714	96	0,714	97	0,716	95	% 0,55	
14	Moldova	..		0,645	61	0,598	99	0,652	116	0,656	116	0,657	116	0,663	114	% 0,11	
	Ortalama	0,642	42	0,688	51	0,713	58	0,765	66	0,768	65	0,769	66	0,771	65	% 0,45	

Tablo 6'da görüldüğü gibi, Türkiye Balkanlar'da bulunan ülkeleri arasında İGE performansına açısından 14 ülke arasında 8.ülke konumundadır. 2013 yılı Balkanlar'ın ortalama İGE değeri 0,771 iken, Türkiye'nin ise 0,759 düzeyinde olup, ortalamanın altında kalmaktadır.Türkiye'nin İGE değerlerindeki Balkan ülkeleri arasında orta düzey performansına karşın, 1980-2013 yılları arasındaki yıllık İGE artış oranı tüm Balkanlar'ın üzerindedir. Balkanlar'ın yıllık İGE ortalama artış oranı % 0,45 düzeyinde iken, Türkiye'nin yıllık ortalama artış oranı % 1,56 düzeyindedir.

İGR'ları gelişmişlik kategorileri göz önünde bulundurulduğunda; 2013 İGE değerine göre, 14 Balkanlar Ülkelerinin 4'ü çok yüksek gelişmişlik kategorisinde görünürken, 9'u yüksek gelişmiş düzeyde, 1 ülke ise orta düzeyde gelişmiş ülke olarak görünmektedir.

4.1.1.1. Türkiye ile Balkanlar İGE Alt Bileşenleri Performansı Karşılaştırmaları

Türkiye ile Balkanlar İGE Alt Bileşenleri Performansı Karşılaştırmaları; Sağlık, Eğitim ve Gelir Endeksleri alt başlıkları şeklinde incelenecektir.

i) Sağlık Endeksi

Sağlık Endeksi ülkelerin doğumdan beklenen yaşam süresi verisine dayanmaktadır. Aşağıda Tablo 7'de 1980-2013 yılları arasında Balkanlar'ın doğumdan beklenen yaşam süreleri verilmektedir.

Tablo 7: 1980-2013 Balkanlar Doğumdan Beklenen Yaşam Süreleri

S/N	Balkan Ülkeleri	1980		1990		2000		2010		2011		2012		2013		Yıllık Artış Oran
		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		
		Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	
1	Yunanistan	73,70	19	76,60	12	78,50	14	80,20	19	80	19	80,60	19	80,80	19	% 0,28
2	Slovenya	71,10	36	73,20	38	75,90	37	79,10	33	79	33	79,40	33	79,60	33	% 0,35
3	Arnavutluk	70,20	49	71,80	45	74,20	47	76,80	44	77	44	77,20	44	77,40	44	% 0,30
4	Hırvatistan	70,30	47	72,30	42	74,80	42	76,50	46	77	46	76,90	46	77,00	46	% 0,28
5	Bosna-Hersek	70,40	45	67,20	98	74,90	40	75,90	50	76	50	76,20	52	76,40	52	% 0,25
6	Türkiye	58,70	120	64,30	116	70,00	96	74,30	68	75	65	74,90	64	75,30	61	% 0,83
7	Makedonya	68,60	66	71,10	53	73,20	58	74,70	63	75	63	75,00	63	75,20	64	% 0,28
8	Karadağ	73,10	25	74,50	34	74,10	49	74,50	66	75	66	74,70	67	74,80	67	% 0,07
9	Macaristan	69,30	60	69,30	80	71,80	69	74,20	70	74	70	74,50	71	74,60	71	% 0,22
10	Sırbistan	69,90	51	71,50	49	72,10	67	73,70	80	74	80	73,90	80	74,10	80	% 0,18
11	Romanya	69,70	54	69,50	77	70,50	87	73,50	81	74	82	73,70	86	73,80	86	% 0,17
12	Bulgaristan	71,20	35	71,30	51	71,40	75	73,20	85	73	88	73,40	89	73,50	90	% 0,10
13	Moldova	65,00	92	67,60	95	67,00	117	68,50	119	69	119	68,80	119	68,90	119	% 0,18
14	Ukrayna	69,30	59	69,90	73	67,30	116	68,20	121	68	122	68,40	122	68,50	122	-% 0,03
	Ortalama	69,32	54	70,72	62	72,55	65	74,52	68	75	68	74,83	68	74,99	68	% 0,25

Tablo 7'de görüldüğü gibi, İGE'nin alt bileşenlerinden olan Sağlık Endeksinde Türkiye, Balkanlar'da bulunan ülkeler arasında genel olarak orta düzeyde beklenen yaşam süresine sahiptir. 2013 yılı Sağlık Endeksi verilerine göre Balkanlar'da beklenen yaşam süresi en yüksek olan ülke 80,80'lik yaş ile Yunanistan ve en düşük ülke 68,50'lik yaş ile Ukrayna'dır. Türkiye 2013 yılı verileri baz alındığında 75,30'luk beklenen yaşam süresi değerine göre, 14 Balkanlar ülkeleri arasında 6.sırada görünmektedir, aynı zamanda bu değer ile Balkanlar ortalaması olan 74,99'luk beklenen yaşam süresi değerinin de üstünde doğumda beklenen yaşam süresine sahiptir.

1980-2013 yılları arasında Balkanlar'ın yıllık beklenen yaşam süresi artış oranlarına bakıldığında, Türkiye % 0,83'lük oran ile tüm Balkanlar'dan daha büyük artış oranına sahiptir. Balkanlar'ın ortalama yıllık beklenen yaşam süresi artış oranı % 0,25'dir.

Balkan ülkelerinden Ukrayna,34 yıllık beklenen yaşam süresi artış oranı ekside olup, bu yapısı ile diğer Balkanülkelerden ayrılmaktadır.

ii) Eğitim Endeksi

Eğitim Endeksinde ortalama okullaşma yılı ve beklenen okullaşma yılı verileri kullanılmıştır. Aşağıda Tablo 8 ve 9'dasıyla, 1980-2013 yılları arasında Balkanlar'da bulunan ülkelerin ortalama okullaşma yılı ve beklenen okullaşma yılı verileri verilmektedir.

Tablo 8: 1980-2013 Balkanlar Ortalama Okullaşma Yılı

S/N	Balkan Ülkeleri	1980		1990		2000		2010		2011		2012		2013		Yıllık Artış Oranı
		143 Ülke		144 Ülke		160 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		
		Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	
1	Slovenya	9,0	14	10,9	5	11,6	8	11,8	16	11,9	16	11,9	16	11,9	16	% 0,95
2	Ukrayna	7,4	26	9,1	23	10,7	25	11,3	30	11,3	30	11,3	30	11,3	30	% 1,55
3	Macaristan	8,7	17	8,7	29	10,7	24	11,3	29	11,3	29	11,3	29	11,3	29	% 0,88
4	Hırvatistan	6,9	38	6,0	70	9,4	43	10,8	35	11,0	33	11,0	33	11,0	33	% 1,75
5	Romanya	7,9	23	9,0	24	9,9	34	10,6	40	10,7	40	10,7	40	10,7	40	% 1,04
6	Bulgaristan	8,0	22	8,9	27	9,5	40	10,6	41	10,6	41	10,6	41	10,6	41	% 0,96
7	Karadağ	..	..	..	..	..	..	10,5	42	10,5	42	10,5	42	10,5	42	% 0,00
8	Yunanistan	6,6	45	7,9	47	8,6	59	10,2	49	10,2	49	10,2	49	10,2	49	% 1,60
9	Moldova	6,4	48	8,0	43	9,0	51	9,8	61	9,8	61	9,8	63	9,8	63	% 1,56
10	Sırbistan	7,4	29	8,0	42	9,2	46	9,5	66	9,5	67	9,5	67	9,5	67	% 0,83
11	Arnavutluk	6,8	40	7,4	52	8,5	62	9,1	76	9,3	75	9,3	75	9,3	75	% 1,08
12	Bosna-Hersek	..	..	..	..	..	..	8,3	96	8,3	97	8,3	97	8,3	97	% 0,00
13	Makedonya	..	..	..	..	..	..	8,2	100	8,2	100	8,2	100	8,2	100	% 0,00
14	Türkiye	2,9	98	4,5	94	5,5	108	7,2	116	7,4	113	7,6	110	7,6	110	% 4,77
	Ortalama	7,09	36	8,04	41	9,33	45	9,94	57	10	57	10,01	57	10,01	57	% 1,21

Tablo 8'de görüldüğü gibi, İGE'nin alt bileşenlerinden olan Eğitim Endeksi verilerinden ortalama okullaşma yılında Türkiye, Balkanlar'da bulunan ülkeler arasında en düşük ortalama okullaşma yılına sahip ülke konumundadır. 1980'da 2,9 olan Türkiye'nin ortalama okullaşma yılı, 2013 yılı verilerinde ancak 4,7 yıl artarak 7,6 yıl olabilmektedir. Bir üst basamağında bulunan Makedonya'nın ise 8,2'dir. Balkanlar'da en yüksek ortalama okullaşma yılına sahip ülke 11,9'lık değeri ile Slovenya'dır. 1980-2013 yılları arasında Balkanlar'ın ortalama okullaşma yılı artış oranlarına bakıldığında, Türkiye % 4,7'lik oran ile en büyük artış oranına sahiptir. Balkanlar'ın ortalama okullaşma yılı artış oranı % 1,21'dir.

Tablo 9: 1980-2013 Balkanlar Beklenen Okullaşma Yılı

S/N	Balkan Ülkeleri	1980		1990		2000		2010		2011		2012		2013		Yıllık Artış Oran
		158 Ülke		175 Ülke		182 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		
		Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	
1	Slovenya	..		12,0	56	14,7	28	17,0	7	16,8	11	16,8	11	16,8	11	% 1,67
2	Yunanistan	11,7	44	12,0	57	14,2	35	16,5	14	16,5	14	16,5	14	16,5	14	% 1,21
3	Macaristan	11,3	52	11,1	81	14,3	33	15,5	34	15,4	37	15,4	40	15,4	40	% 1,07
4	Karadağ	..		..		..		15,2	41	15,2	43	15,2	43	15,2	43	% 0,00
5	Ukrayna	12,0	34	12,3	45	12,6	65	14,7	47	14,9	48	15,1	48	15,1	48	% 0,76
6	Hırvatistan	..		10,7	88	12,3	72	14,4	56	14,5	56	14,5	58	14,5	58	% 1,48
7	Türkiye	7,5	112	8,9	119	11,1	102	13,9	65	14,4	58	14,4	60	14,4	60	% 2,71
8	Bulgaristan	11,2	56	12,1	52	12,9	57	14,2	58	14,3	59	14,3	61	14,3	61	% 0,81
9	Romanya	12,0	35	12,1	54	11,7	86	14,2	60	14,1	62	14,1	63	14,1	63	% 0,51
10	Bosna-Hersek	..		13,1	25	13,1	52	13,4	74	13,6	74	13,6	75	13,6	75	% 0,16
11	Sırbistan	..		13,6	18	13,6	43	13,6	71	13,6	73	13,6	74	13,6	74	% 0,00
12	Makedonya	..		10,6	94	11,6	91	13,3	78	13,3	80	13,3	80	13,3	80	% 1,06
13	Moldova	..		12,0	60	11,4	99	11,8	121	11,9	121	11,8	123	11,8	123	-% 0,07
14	Arnavutluk	11,3	55	10,5	99	10,1	123	10,8	141	10,8	144	10,8	145	10,8	145	-% 0,13
	Ortalama	11,00	55	11,62	65	12,58	68	14,18	62	14	63	14,24	64	14,24	64	% 0,80

Tablo 9'da görüldüğü gibi, İGE'nin alt bileşenlerinden olan Eğitim Endeksi verilerinden okula başlama yaşındaki bir çocuğun öğrenim hayatının toplam yıl sayısını gösteren beklenen okullaşma yılında Türkiye, Balkanlar ülkeleri arasında orta düzeyde okullaşma yılına sahip ülkeler arasında görünmektedir. 2013 yılı verilerine bakıldığında Balkanlar ülkelerinden Slovenya 16,8 yıl ile en yüksek beklenen okullaşma yılına sahipken, Arnavutluk 10,8 yıl ile son sırada yer almaktadır. Özellikle Balkanlar'da bulunan ülkeler arasında Arnavutluk ve Moldova beklenen okullaşma yılı açısından diğer ülkeler ile farklılaşmaktadır, adeta Balkanlar bloğu içinde ikinci bir blok olarak görünmektedirler. 1980-2013 yılları arasında Balkanlar'da bulunan ülkelerin beklenen okullaşma yılı artış oranlarına bakıldığında, Türkiye % 2,71'lik artış oranı ile Balkanlar'ın ortalama beklenen okullaşma yılı artış oranından daha büyük bir orana sahiptir. Balkanlar'ın ortalama beklenen okullaşma yılı artış oranı % 0,8'dir.

iii) Gelir Endeksi

Gelir Endeksi ülkelerin ABD Doları cinsinden Gayri Safi Milli Gelirleri (GSMG) baz alınarak hesaplanmaktadır. Aşağıda Tablo 10'da 1980-2013 yılları arasında Balkanlar'da bulunan ülkelerin GSMG'leri verilmektedir

Tablo 10: 1980-2013 Balkanlar GSMG

S/N	Balkan Ülkeleri	1980		1990		2000		2010		2011		2012		2013		Yıllık Artış Oranı
		159 Ülke		184 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		
		Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	
1	Slovenya	..		19.704	36	21.521	40	27.369	38	27.782	36	27.152	35	26.809	36	% 1,50
2	Yunanistan	21.022	26	21.095	33	24.334	37	27.831	37	26.261	38	25.507	37	24.658	40	% 0,51
3	Macaristan	13.014	45	15.461	46	16.333	44	21.133	46	21.497	49	20.893	52	21.239	53	% 1,86
4	Hırvatistan	..		22.303	32	14.979	46	19.102	55	19.555	53	19.218	56	19.025	58	-% 0,61
5	Türkiye	8.656	61	10.546	61	12.890	60	16.587	59	17.814	58	18.011	59	18.391	60	% 3,31
6	Romanya	10.557	50	11.295	58	9.796	70	16.401	60	16.825	60	16.806	62	17.433	62	% 1,92
7	Bulgaristan	6.244	70	8.869	73	8.994	76	14.695	72	14.793	70	15.178	70	15.402	72	% 4,31
8	Karadağ	..		17.483	43	10.245	69	13.633	76	14.241	75	14.260	74	14.710	75	-% 0,66
9	Makedonya	..		1.005	167	8.906	77	11.284	83	11.554	84	11.417	84	11.745	85	% 44,53
10	Sırbistan	..		14.264	49	7.820	86	11.287	82	11.445	85	11.030	87	11.301	90	-% 0,87
11	Bosna-Hersek	..		1.508	151	6.707	94	9.254	95	9.345	100	9.304	100	9.431	100	% 21,89
12	Arnavutluk	3.207	96	3.257	113	5.185	109	8.706	99	9.075	101	9.069	103	9.225	105	% 5,52
13	Ukrayna	..		10.835	59	4.672	114	7.752	105	8.102	105	8.196	107	8.215	109	-% 1,01
14	Moldova	..		5.708	93	2.364	140	4.260	131	4.516	131	4.631	133	5.041	131	-% 0,49
	Ortalama	10.450	58	11.667	72	11.053	76	14.950	74	15.200	75	15.048	76	15.188	77	% 5,84

Tablo 10'da görüldüğü gibi, İGE'nin alt bileşenlerinden olan Gelir Endeksinde, Balkanlar ülkeleri arasında Türkiye'nin performansı Sağlık ve Eğitim Endekslerine göre daha iyi bir durumdur. 2013 yılı GSMG rakamlarına bakıldığında Türkiye 14 Balkanlar ülkesi arasında 5.sırada görünmektedir. 1980-2013 yılları arasında Balkanlar ülkelerinin GSMG'in ortalama yıllık artış oranlarına bakıldığında, Türkiye % 3,31'lik artış oranı ile Balkanlar ortalama GSMG yıllık artış oranından nispeten küçük bir orana sahiptir. Balkanlar yıllık ortalama GSMG artış oranı % 5,84'dür.

4.1.2. Kafkaslar Ülkeleri ile Karşılaştırma

Türkiye'nin yakın bloklardan olan Kafkaslar'da 5 ülke inceleme kapsamımızdadır. Türkiye ile Kafkas ülkeleri karşılaştırması yapılırken öncelikle İGE değerine daha sonra ise İGE alt bileşenlerine bakılacaktır.

4.1.2.1. Türkiye ile Kafkas Ülkeleri İGE Performansı Karşılaştırmaları

Toplam nüfusları 230 Milyon civarında olan Kafkas ülkelerinin aşağıda Tablo 11'de 1980-2013 yılları arasında İGE performansları gösterilmiştir.

Tablo 11: 1980-2013 Türkiye ve Kafkas Ülkeleri İGE Karşılaştırmaları

S/N	Kafkas Ülkeleri	1980		1990		2000		2010		2011		2012		2013		Yıllık İGE Artış Oranı	Gelişmişlik
		124 Ülke		141 Ülke		158 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke			
		Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra		
1	Rusya	..		0,729	36	0,717	54	0,773	59	0,775	57	0,777	57	0,778	57	% 0,28	Yüksek (C)
2	Türkiye	0,496	77	0,576	87	0,653	80	0,738	78	0,752	69	0,756	69	0,759	69	% 1,56	
3	Azerbaycan	..		..		0,639	86	0,743	75	0,743	77	0,745	76	0,747	76	% 1,21	
4	Gürcistan	..		..		..		0,733	80	0,736	80	0,741	81	0,744	80	% 0,38	
5	Ermenistan	..		0,632	67	0,648	84	0,720	87	0,724	86	0,728	87	0,730	87	% 0,65	
	Ortalama	0,496	77	0,646	63	0,664	76	0,741	76	0,746	74	0,749	74	0,752	74	% 0,81	

Tablo 11'de görüldüğü gibi, Türkiye Kafkas ülkeleri arasında en yüksek2. İGE performansına sahip ülke konumundadır. 2013 yılı Kafkas ülkelerin ortalama İGE değeri 0,752 iken, Türkiye'nin ise 0,759 düzeyinde olup, ortalamanın üstündegörünmektedir. Kafkas ülkeleri arasında en iyi İGE değerine sahip olan Rusya 1990 yılında 36.sırada iken, 2013 yılında 57.sıraya gerilemiştir, 23 yıllık İGE artış hızı % 0,28 düzeylerinde kalarak, Kafkas ülkeleri ortalamasının oldukça altında kalmıştır.

İGR'ları gelişmişlik kategorileri göz önünde bulundurulduğunda; 2011 İGE değerine göre, 5 Kafkas ülkesi de yüksek gelişmiş ülke kategorisinde görünmektedirler.

4.1.2.2. Türkiye ile Kafkas Ülkeleri İGE Alt Bileşenleri Performansı Karşılaştırmaları

Türkiye ile Kafkas Ülkeleri İGE Alt Bileşenleri Performansı Karşılaştırmaları; Sağlık, Eğitim ve Gelir Endeksleri alt başlıkları şeklinde incelenecektir.

i) Sağlık Endeksi

Sağlık Endeksi ülkelerin doğumdan beklenen yaşam süresi verisine dayanmaktadır. Aşağıda Tablo 12'de1980-2013 yılları arasında Kafkas Ülkelerinin doğumdan beklenen yaşam süreleri verilmektedir.

Tablo 12: 1980-2013 Kafkas Ülkelerinin Doğumdan Beklenen Yaşam Süreleri

S/N	Kafkas Ülkeleri	1980		1990		2000		2010		2011		2012		2013		Yıllık Artış Oranı
		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		
		Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	
1	Türkiye	58,70	120	64,30	116	70,00	96	74,30	68	75	65	74,90	64	75,30	61	% 0,83
2	Ermenistan	70,90	37	67,90	93	71,50	74	74,30	69	74	71	74,50	73	74,60	73	% 0,15
3	Gürcistan	69,70	53	70,30	69	71,80	70	73,90	77	74	78	74,20	78	74,30	79	% 0,19
4	Azerbaycan	65,00	94	64,90	113	66,90	119	70,50	109	71	110	70,70	111	70,80	111	% 0,26
5	Rusya	67,40	77	68,10	90	65,10	123	67,60	124	68	124	67,90	127	68,00	127	% 0,03
	Ortalama	66,34	76	67,10	96	69,06	96	72,12	89	72	90	72,44	91	72,60	90	% 0,29

Tablo 12'de görüldüğü gibi, İGE'nin alt bileşenlerinden olan Sağlık Endeksine de Türkiye, 5 Kafkas ülkesi arasında en yüksek beklenen yaşam süresine sahiptir. 2011 yılı Sağlık Endeksi verilerine göre Kafkas ülkelerinde beklenen yaşam süresi en yüksek olan ülke 75,30'luk yaş ile Türkiye ve en düşük ülke 68,00'lik yaş ile Rusya'dır. Türkiye 2013 yılı verileri baz alındığında 75,30'luk beklenen yaşam süresine sahiptir.

1980-2013 yılları arasında Kafkas Ülkelerinin yıllık beklenen yaşam süresi artış oranlarına bakıldığında, Türkiye % 0,83'lük oran ile tüm Kafkas ülkelerinden daha büyük bir orana sahiptir. Kafkas ülkelerinin ortalama yıllık beklenen yaşam süresi artış oranı % 0,29'dur.

ii) Eğitim Endeksi

Eğitim Endeksinde ortalama okullaşma yılı ve beklenen okullaşma yılı verileri kullanılmıştır. Aşağıda Tablo 13 ve 24'de sırasıyla, 1980-2013 yılları arasında Kafkas Ülkelerinin ortalama okullaşma yılı ve beklenen okullaşma yılı verileri verilmektedir.

Tablo 13: 1980-2013 Kafkas Ülkelerinin Ortalama Okullaşma Yılı

S/N	Kafkas Ülkeleri	1980		1990		2000		2010		2011		2012		2013		Yıllık Artış Oran
		143 Ülke		144 Ülke		160 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		
		Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	
1	Gürcistan	..		..		..		12,1	14	12,1	14	12,1	14	12,1	14	% 0,00
2	Rusya	7,1	34	9,2	21	11,3	12	11,7	21	11,7	21	11,7	21	11,7	21	% 1,91
3	Azerbaycan	..		..		10,6	27	11,2	31	11,2	31	11,2	31	11,2	31	% 0,40
4	Ermenistan	9,2	11	10,1	13	10,8	23	10,8	39	10,8	39	10,8	39	10,8	39	% 0,51
5	Türkiye	2,9	98	4,5	94	5,5	108	7,2	116	7,4	113	7,6	110	7,6	110	% 4,77
	Ortalama	6,40	48	7,93	43	9,55	43	10,60	44	11	44	10,68	43	10,68	43	% 1,52

Tablo 13’de görüldüğü gibi, İGE’nin alt bileşenlerinden olan Eğitim Endeksi verilerinden ortalama okullaşma yılında Türkiye, Kafkas ülkeleri arasında en düşük ortalama okullaşma yılına sahip ülke konumundadır. Türkiye’nin 2013 yılı ortalama okullaşma yılı 7,6’dır, bir üst basamağında buluna Ermenistan’ın ise 10,8’dir. Kafkaslar’da en yüksek ortalama okullaşma yılına sahip ülke 12,1’lik değeri ile Gürcistan’dır. Gürcistan bu değer ile 2013 yılında 127 ülke arasında 14.sırada bulunmaktadır.

1980-2013 yılları arasında Kafkas Ülkelerinin ortalama okullaşma yılı artış oranlarına bakıldığında, Türkiye % 4,77’lik oran ile en büyük artış oranına sahip ülke durumundadır. Kafkas ülkelerinin ortalama okullaşma yılı artış oranı % 1,52’dir.

Tablo 14: 1980-2013 Kafkas Ülkelerinin Beklenen Okullaşma Yılı

S/N	Kafkas Ülkeleri	1980		1990		2000		2010		2011		2012		2013		Yıllık Artış Oran
		158 Ülke		175 Ülke		182 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		
		Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	
1	Türkiye	7,5	112	8,9	119	11,1	102	13,9	65	14,4	58	14,4	60	14,4	60	% 2,71
2	Rusya	12,2	29	12,7	36	12,4	70	14,0	63	14,0	64	14,0	65	14,0	65	% 0,43
3	Gürcistan	12,8	17	12,4	42	11,7	87	13,2	82	13,2	85	13,2	83	13,2	83	% 0,09
4	Ermenistan	..		10,7	90	11,1	104	12,3	109	12,3	110	12,3	111	12,3	111	% 0,62
5	Azerbaycan	11,3	53	10,7	91	10,3	119	11,7	123	11,8	122	11,8	122	11,8	122	% 0,13
	Ortalama	10,95	53	11,08	76	11,32	96	13,02	88	13	88	13,14	88	13,14	88	% 0,80

Tablo 14’de görüldüğü gibi, İGE’nin alt bileşenlerinden olan Eğitim Endeksi verilerinden okula başlama yaşındaki bir çocuğun öğrenim hayatının toplam yıl sayısını gösteren beklenen okullaşma yılında Türkiye, Kafkas ülkeleri arasında en yüksek beklenen okullaşma yılına sahip ülke konumundadır. 2013 yılı verilerine bakıldığında Kafkas ülkelerinden Türkiye 14,4 yıl ile en yüksek beklenen okullaşma yılına sahipken, Azerbaycan 11,8 yıl ile son sırada yer almaktadır.

1980-2013 yılları arasında Kafkas Ülkelerinin beklenen okullaşma yılı artış oranlarına bakıldığında, Türkiye % 2,71’lik artış oranı ile Kafkas ülkelerinin ortalama beklenen okullaşma yılı artış oranından daha büyük bir orana sahiptir. Kafkas ülkelerinin ortalama beklenen okullaşma yılı artış oranı % 0,80’dir.

iii) Gelir Endeksi

Gelir Endeksi ülkelerin ABD Doları cinsinden Gayri Safi Milli Gelirleri (GSMG) baz alınarak hesaplanmaktadır. Aşağıda Tablo 15’de 1980-2013 yılları arasında Kafkas Ülkelerinin GSMG’leri verilmektedir.

Tablo 15: 1980-2013 Kafkas Ülkeleri GSMG

S/N	Kafkas Ülkeleri	1980		1990		2000		2010		2011		2012		2013		Yıllık Artış Oranı
		159 Ülke		184 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		
		Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	
1	Rusya	..		19.397	37	12.917	59	21.052	48	21.789	46	22.319	47	22.617	46	% 0,69
2	Türkiye	8.656	61	10.546	61	12.890	60	16.587	59	17.814	58	18.011	59	18.391	60	% 3,31
3	Azerbaycan	..		7.006	83	4.320	115	15.123	68	14.593	71	14.982	71	15.725	71	% 5,19
4	Ermenistan	..		3.581	109	3.004	129	6.754	109	7.182	110	7.722	110	7.952	111	% 5,09
5	Gürcistan	..		10.607	60	3.530	124	5.896	115	6.137	119	6.653	116	6.890	116	-% 1,46
	Ortalama	8.656	61	10.227	70	7.332	97	13.082	80	13.503	81	13.937	81	14.315	81	% 2,56

Tablo 15’de görüldüğü gibi, İGE’nin alt bileşenlerinden olan Gelir Endeksinde, Kafkas ülkeleri arasında Türkiye’nin performansı Sağlık ve Eğitim Endekslerine göre daha iyi bir durumdadır. 2013 yılı GSMG rakamlarına bakıldığında Türkiye 5 Kafkas ülkeleri arasında Rusya’nın ardından 2.sırada görünmektedir.

Kafkas ülkeleri arasında Azerbaycan ve Ermenistan’ın GSMG yıllık artışı hızındaki yükseklik ile diğer ülkelerden ayrılmaktadır.

1980-2013 yılları arasında Kafkas ülkelerinin GSMG’in ortalama yıllık artış oranlarına bakıldığında, Türkiye % 3,31’lik artış oranı ile Kafkas ülkelerinin ortalama GSMG yıllık artış oranının üstünde bir orana sahiptir. Kafkas ülkelerinin yıllık ortalama GSMG artışı oranı % 2,56’dır.

4.1.3. Ortadoğu Ülkeleri ile Karşılaştırma

Türkiye’nin yakın bloklardan olan Ortadoğu’da 17 ülke inceleme kapsamımızdadır. Türkiye ile Ortadoğu ülkeleri karşılaştırması yapılırken öncelikle İGE değerine daha sonra ise İGE alt bileşenlerine bakılacaktır.

4.1.3.1. Türkiye ile Ortadoğu Ülkeleri İGE Performansı Karşılaştırmaları

Toplam nüfusları 370 Milyon civarında olan Ortadoğu ülkelerinin aşağıda Tablo 16’da 1980-2013 yılları arasında İGE performansları gösterilmiştir.

Tablo 16: 1980-2013 Türkiye ve Ortadoğu Ülkeleri İGE Karşılaştırmaları

S/N	Ortadoğu Ülkeleri	1980		1990		2000		2010		2011		2012		2013		Yıllık İGE Artış Oranı	Gelişmişlik
		124 Ülke		141 Ülke		158 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke			
		Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra		
1	İsrail	0,749	14	0,785	17	0,849	17	0,881	20	0,885	19	0,886	19	0,888	19	% 0,55	Çok Yüksek (7)
2	Katar	0,729	20	0,756	26	0,811	26	0,847	31	0,843	32	0,850	31	0,851	31	% 0,49	
3	Kıbrıs	0,661	35	0,726	38	0,800	31	0,848	30	0,850	30	0,848	32	0,845	32	% 0,82	
4	Suadi Arabistan	0,583	57	0,662	56	0,744	48	0,815	43	0,825	38	0,833	34	0,836	34	% 1,27	
5	BAE	0,640	42	0,725	40	0,797	33	0,824	39	0,824	39	0,825	40	0,827	40	% 0,86	
6	Bahreyn	0,677	33	0,729	35	0,784	35	0,812	44	0,812	46	0,813	45	0,815	44	% 0,60	
7	Kuveyt	0,702	26	0,723	41	0,804	29	0,807	47	0,810	47	0,813	44	0,814	46	% 0,47	
8	Umman	..		..		..		0,780	53	0,781	55	0,781	56	0,783	56	% 0,09	Yüksek (5)
9	Lübnan	..		..		..		0,759	67	0,764	63	0,764	65	0,765	66	% 0,20	
10	Türkiye	0,496	77	0,576	87	0,653	80	0,738	78	0,752	69	0,756	69	0,759	69	% 1,56	
11	İran	0,490	79	0,552	94	0,652	82	0,725	84	0,733	81	0,749	73	0,749	75	% 1,56	
12	Ürdün	0,587	55	0,622	69	0,705	60	0,744	74	0,744	76	0,744	77	0,745	77	% 0,79	
13	Filistin	..		..		..		0,671	109	0,679	108	0,683	107	0,686	107	% 0,56	Orta (4)
14	Mısır	0,452	87	0,546	95	0,621	91	0,678	106	0,679	107	0,681	110	0,682	110	% 1,49	
15	Suriye	0,528	69	0,570	89	0,605	97	0,662	113	0,662	113	0,662	114	0,658	119	% 0,72	
16	İrak	0,500	76	0,508	99	0,606	96	0,638	120	0,639	120	0,641	120	0,642	120	% 0,84	
17	Yemen	..		0,390	119	0,427	134	0,484	155	0,497	152	0,499	154	0,500	154	% 1,17	Düşük
	Ortalama	0,600	52	0,634	65	0,704	61	0,748	71	0,752	70	0,755	70	0,756	71	% 0,83	

Tablo 16'da görüldüğü gibi bazı Ortadoğu ülkelerinde geçmiş yıllara ait veriler bulunmamakla birlikte, 2013 İGE değerine göre Türkiye 17 Ortadoğu ülkesi arasında 10.sırada İGE değerine sahip ülke konumundadır. 2013 yılı Ortadoğu ülkelerin ortalama İGE değeri 0,756 iken, Türkiye'nin ise 0,659 düzeyinde olup, ortalamanın üstündedir.

Ortadoğu ülkeleri gelişmişlik açısından birbirinden çok farklı kategorilerde ülkelerin toplandığı bir bölgedir. İGR'ları gelişmişlik kategorileri göz önünde bulundurulduğunda; 2013 İGE değerine göre, 17 Ortadoğu Ülkesinin 7'si çok yüksek gelişmişlik kategorisinde görünürken, 5'i yüksek gelişmiş düzeyde, 4'ü orta gelişmişlik kategorisinde, 1 ülke ise düşük düzeyde gelişmiş ülke olarak görünmektedir.

Türkiye tamda Ortadoğu'nun ortasında yer almaktadır.

4.1.3.2. Türkiye ile Ortadoğu Ülkeleri İGE Alt Bileşenleri Performansı Karşılaştırmaları

Türkiye ile Ortadoğu Ülkeleri İGE Alt Bileşenleri Performansı Karşılaştırmaları; Sağlık, Eğitim ve Gelir Endeksleri alt başlıkları şeklinde incelenecektir.

i) Sağlık Endeksi

Sağlık Endeksi ülkelerin doğumdan beklenen yaşam süresi verisine dayanmaktadır. Aşağıda Tablo 17'de 1980-2013 yılları arasında Ortadoğu ülkelerinin doğumdan beklenen yaşam süreleri verilmektedir.

Tablo 17: 1980-2013 Ortadoğu Ülkelerinin Doğumdan Beklenen Yaşam Süreleri

S/N	Ortadoğu Ülkeleri	1980		1990		2000		2010		2011		2012		2013		Yıllık Artış Oranı
		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		
		Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	
1	İsrail	74,10	16	76,40	16	79,00	10	81,30	11	82	11	81,60	11	81,80	10	% 0,31
2	Lübnan	68,00	72	70,20	70	74,40	45	79,10	32	79	31	79,70	28	80,00	27	% 0,52
3	Kıbrıs	74,80	11	76,60	13	78,00	20	79,30	29	80	29	79,70	31	79,80	31	% 0,20
4	Katar	72,70	28	75,20	30	76,70	32	78,00	38	78	38	78,20	38	78,40	38	% 0,23
5	BAE	67,60	73	71,50	48	74,20	48	76,30	47	77	47	76,70	47	76,80	47	% 0,40
6	Bahreyn	69,50	56	72,40	41	74,50	44	76,20	48	76	48	76,50	48	76,60	48	% 0,30
7	Umman	59,80	114	67,20	99	72,10	65	75,70	52	76	51	76,30	49	76,60	49	% 0,83
8	Suudi Arabistan	63,00	98	69,00	82	72,40	62	74,80	60	75	58	75,30	57	75,50	57	% 0,58
9	Türkiye	58,70	120	64,30	116	70,00	96	74,30	68	75	65	74,90	64	75,30	61	% 0,83
10	Suriye	65,80	87	70,30	68	73,30	56	74,70	64	75	68	74,50	74	74,60	74	% 0,39
11	Kuveyt	69,50	57	72,10	43	73,10	60	74,00	74	74	76	74,20	77	74,30	77	% 0,20
12	İran	54,10	143	63,40	119	69,60	101	73,10	86	73	85	73,70	82	74,00	81	% 1,08
13	Ürdün	66,20	84	69,90	72	71,70	72	73,40	83	74	83	73,70	83	73,90	83	% 0,34
14	Filistin	62,80	102	68,10	89	70,90	81	72,60	94	73	94	73,00	94	73,20	95	% 0,49
15	Mısır	58,40	123	64,60	115	68,60	105	70,50	108	71	107	70,90	107	71,20	107	% 0,64
16	İrak	60,00	113	68,30	88	70,80	83	68,80	117	69	117	69,20	117	69,40	117	% 0,46
17	Yemen	50,60	155	57,90	144	60,40	139	62,50	145	63	147	62,90	148	63,10	148	% 0,73
	Ortalama	64,45	85	69,26	74	72,34	66	74,39	68	75	68	74,76	68	74,97	68	% 0,50

Tablo 17'de görüldüğü gibi, İGE'nin alt bileşenlerinden olan Sağlık Endeksinde Türkiye, Ortadoğu ülkeleri arasında orta düzeyde beklenen yaşam süresine sahiptir. 2013 yılı Sağlık Endeksi verilerine göre Ortadoğu ülkelerinde beklenen yaşam süresi en yüksek olan ülke 81,8'lik yaş ile İsrail ve en düşük ülke 63,1'lük yaş ile Yemen'dir. Türkiye 2013 yılı verileri baz alındığında 75,3'lük beklenen yaşam süresi değerine göre, 17Ortadoğu ülkesi arasında 9.sırada görünmektedir, aynı zamanda bu değer ile Ortadoğu ülkeleri ortalaması olan 74,97'lik beklenen yaşam süresi değerinin de bir miktar üstünde yer almaktadır.

1980-2013 yılları arasında Ortadoğu Ülkelerinin yıllık beklenen yaşam süresi artış oranlarına bakıldığında, Türkiye % 0,83'lük oran ile tüm Ortadoğu ülkeleri arasında İran'ın ardından en büyük bir orana sahiptir. Ortadoğu ülkelerinin ortalama yıllık beklenen yaşam süresi artış oranı % 0,5'dir.

Uzun yıllardır savaş coğrafyası olarak bilinen Ortadoğu'da savaşın beklenen yaşam süreleri üzerindeki etkileri, alt sıralarda bulunan Yemen, Irak, Mısır ve Filistin örneklerinde bariz olarak görünmektedir.

ii) Eğitim Endeksi

Eğitim Endeksinde ortalama okullaşma yılı ve beklenen okullaşma yılı verileri kullanılmıştır. Aşağıda Tablo 18 ve 19'da sırasıyla, 1980-2013 yılları arasında Ortadoğu Ülkelerinin ortalama okullaşma yılı ve beklenen okullaşma yılı verileri verilmektedir.

Tablo 18: 1980-2013 Ortadoğu Ülkelerinin Ortalama Okullaşma Yılı

S/N	Ortadoğu Ülkeleri	1980		1990		2000		2010		2011		2012		2013		Yıllık Artış Oranı
		143 Ülke		144 Ülke		160 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		
		Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	
1	İsrail	9,8	7	10,8	6	12,0	3	12,4	6	12,5	6	12,5	6	12,5	6	% 0,81
2	Kıbrıs	6,7	41	8,7	30	10,0	31	11,3	27	11,5	24	11,6	24	11,6	24	% 2,15
3	Ürdün	3,1	95	5,1	86	9,5	41	9,9	55	9,9	55	9,9	55	9,9	55	% 6,45
4	Bahreyn	4,1	82	6,0	72	8,3	66	9,4	68	9,4	68	9,4	68	9,4	68	% 3,80
5	BAE	3,6	89	5,6	76	8,3	67	9,1	77	9,1	77	9,1	77	9,1	77	% 4,49
6	Katar	4,4	76	5,4	82	7,9	77	8,9	81	8,6	85	9,1	78	9,1	78	% 3,14
7	Filistin	..	..	..	..	..	..	8,4	91	8,6	86	8,9	83	8,9	83	% 1,49
8	Suudi Arabistan	4,2	81	5,5	78	7,4	83	8,5	89	8,5	90	8,6	87	8,7	87	% 3,15
9	Lübnan	..	..	..	..	..	..	7,9	101	7,9	102	7,9	102	7,9	102	% 0,00
10	İran	2,1	110	3,8	103	6,0	97	7,8	103	7,8	103	7,8	103	7,8	103	% 7,98
11	Türkiye	2,9	98	4,5	94	5,5	108	7,2	116	7,4	113	7,6	110	7,6	110	% 4,77
12	Kuveyt	4,3	79	5,5	81	6,2	94	6,8	122	7,0	121	7,2	119	7,2	119	% 1,98
13	Umman	..	..	..	..	..	..	6,8	123	6,8	123	6,8	123	6,8	123	% 0,00
14	Suriye	2,6	101	4,1	99	5,1	113	6,6	124	6,6	124	6,6	124	6,6	124	% 4,52
15	Mısır	2,1	111	3,5	109	4,7	118	6,4	127	6,4	127	6,4	128	6,4	128	% 6,02
16	Irak	1,5	124	2,9	119	4,8	117	5,6	137	5,6	137	5,6	137	5,6	137	% 8,04
17	Yemen	0,3	143	0,3	144	1,1	159	2,5	179	2,5	179	2,5	179	2,5	179	% 21,57
	Ortalama	3,69	88	5,12	84	6,91	84	7,97	96	8	95	8,09	94	8,09	94	% 4,73

Tablo 18'de görüldüğü gibi, İGE'nin alt bileşenlerinden olan Eğitim Endeksi verilerinden ortalama okullaşma yılında Türkiye, Ortadoğu ülkeleri arasında orta düzeyde ortalama okullaşma yılına sahip ülke konumundadır. Sağlık Endeksinde olduğu gibi Ortadoğu'da en yüksek ortalama okullaşma yılına sahip olan ülke 12,5'lik değeri ile İsrail olurken, en düşük okullaşma yılına sahip olan ülke 2,50'lik değeri ile Yemen'dir. İsrail'in ortalama okullaşma yılı seviyesi Yemen'in neredeyse 5 katına eşitken, Türkiye'nin ise neredeyse iki katına eşittir. Yani ortalama bir İsrail vatandaşı Türkiye vatandaşıdan yaklaşık iki kat daha fazla eğitim almıştır.

Türkiye 2013 yılı verileri baz alındığında 7,6'lık beklenen ortalama okullaşma yılına göre, 17 Ortadoğu ülkesi arasında 11.sırada görünmektedir, aynı zamanda bu değer ile Ortadoğu ülkeleri ortalaması olan 8,09'luk ortalama okullaşma yılının da altında kalmaktadır.

Tablo 19: 1980-2013 Ortadoğu Ülkelerinin Beklenen Okullaşma Yılı

S/N	Ortadoğu Ülkeleri	1980		1990		2000		2010		2011		2012		2013		Yıllık Artış Oranı
		158 Ülke		175 Ülke		182 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		
		Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	
1	İsrail	12,6	21	12,7	33	15,1	23	15,7	30	15,7	29	15,7	29	15,7	29	% 0,72
2	Suudi Arabistan	6,0	123	8,7	122	11,5	94	14,6	51	15,2	41	15,6	34	15,6	34	% 4,71
3	İran	8,7	96	9,2	117	11,8	82	13,1	84	13,6	70	15,2	44	15,2	44	% 2,20
4	Kuveyt	11,2	57	10,4	100	15,5	19	14,6	54	14,6	53	14,6	53	14,6	53	% 0,89
5	Türkiye	7,5	112	8,9	119	11,1	102	13,9	65	14,4	58	14,4	60	14,4	60	% 2,71
6	Bahreyn	10,4	72	13,4	21	13,6	42	14,4	57	14,4	57	14,4	59	14,4	59	% 1,13
7	Kıbrıs	8,7	95	9,2	116	12,4	69	14,0	62	14,0	63	14,0	64	14,0	64	% 1,79
8	Katar	11,9	37	11,8	66	12,6	66	13,8	67	13,8	67	13,8	68	13,8	68	% 0,47
9	Umman	3,5	149	7,9	128	10,9	105	13,4	73	13,6	71	13,6	72	13,6	72	% 8,49
10	BAE	8,6	97	10,6	93	12,0	77	13,3	77	13,3	78	13,3	78	13,3	78	% 1,61
11	Ürdün	11,9	39	11,7	70	12,7	62	13,4	75	13,3	79	13,3	79	13,3	79	% 0,35
12	Lübnan	11,9	38	11,7	69	15,0	26	13,1	85	13,3	82	13,2	82	13,2	82	% 0,32
13	Filistin	..	..	..	..	11,5	96	13,4	76	13,3	83	13,2	85	13,2	85	% 1,06
14	Mısır	7,6	110	9,7	109	11,9	79	13,0	91	13,0	91	13,0	92	13,0	92	% 2,09
15	Suriye	9,3	87	10,3	103	10,1	122	11,8	120	12,0	118	12,0	119	12,0	119	% 0,85
16	İrak	10,5	71	9,6	113	8,7	138	10,1	153	10,1	154	10,1	155	10,1	155	-% 0,11
17	Yemen	..	..	7,5	136	7,9	149	8,8	166	9,2	162	9,2	162	9,2	162	% 0,94
	Ortalama	9,35	80	10,21	95	12,02	79	13,20	82	13	80	13,45	79	13,45	79	% 1,78

Tablo 19'da görüldüğü gibi, İGE'nin alt bileşenlerinden olan Eğitim Endeksi verilerinden okula başlama yaşındaki bir çocuğun öğrenim hayatının toplam yıl sayısını gösteren beklenen okullaşma yılında Türkiye, Ortadoğu ülkeleri arasında orta üstü sıralarda beklenen okullaşma yılına sahip ülke konumundadır. 2013 yılı verilerine bakıldığında Ortadoğu ülkelerinden İsrail 15,7 yıl ile en yüksek beklenen okullaşma yılına sahipken, Türkiye 14,4 yıl ile 5.sırada yer almaktadır. Listenin son sırasında 9,2 yıl ile Yemen bulunmaktadır.

1980-2013 yılları arasında Ortadoğu ülkelerinin beklenen okullaşma yılı artış oranlarına bakıldığında, Türkiye % 2,71'lik artış oranı ile nispeten yüksek beklenen okullaşma yılı artış orana sahiptir. Ortadoğu ülkelerinin ortalama beklenen okullaşma yılı artış oranı % 1,78'dir.

iii) Gelir Endeksi

Gelir Endeksi ülkelerin ABD Doları cinsinden Gayri Safi Milli Gelirleri (GSMG) baz alınarak hesaplanmaktadır. Aşağıda Tablo 20'de 1980-2013 yılları arasında Ortadoğu ülkelerinin GSMG'leri ve Gelir Endeksi sıralamaları verilmektedir.

Tablo 20: 1980-2013 Ortadoğu Ülkeleri GSMG

S/N	Ortadoğu Ülkeleri	1980		1990		2000		2010		2011		2012		2013		Yıllık Artış Oranı
		159 Ülke		184 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		187 Ülke		
		Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	Değer	Sıra	
1	Katar	140.006	4	77.320	4	109.824	1	126.332	1	133.338	1	123.365	1	119.029	1	-% 0,44
2	Kuveyt	156.408	1	97.401	1	95.099	3	94.697	2	88.172	2	87.492	2	85.820	3	-% 1,33
3	BAE	153.654	2	97.141	2	103.798	2	57.360	8	56.393	8	57.095	8	58.068	8	-% 1,83
4	Suudi Arabistan	67.607	5	39.459	9	39.430	13	47.599	12	49.941	12	51.576	11	52.109	12	-% 0,67
5	Umman	19.191	32	28.079	21	35.728	16	46.516	13	43.228	14	41.435	19	42.191	18	% 3,52
6	Bahreyn	56.681	7	25.772	26	32.809	26	31.113	33	30.753	32	31.193	30	32.072	31	-% 1,28
7	İsrail	14.118	41	17.685	42	23.179	39	28.724	35	29.652	34	29.638	33	29.966	34	% 3,30
8	Kıbrıs	13.043	44	21.001	34	27.288	32	32.596	29	31.538	30	28.797	34	26.771	37	% 3,10
9	Türkiye	8.656	61	10.546	61	12.890	60	16.587	59	17.814	58	18.011	59	18.391	60	% 3,31
10	Lübnan	11.271	48	8.649	75	13.339	58	15.895	62	16.364	65	16.257	66	16.263	69	% 1,30
11	İrak	5.128	81	2.522	130	10.900	67	13.540	77	13.620	77	13.869	76	14.007	77	% 5,09
12	İran	12.133	46	7.869	78	9.710	71	14.073	74	14.310	74	13.854	77	13.451	79	% 0,32
13	Ürdün	7.828	63	6.655	86	7.776	88	11.208	84	11.222	87	11.232	85	11.337	89	% 1,32
14	Mısır	4.067	92	5.853	92	7.853	85	10.387	87	10.333	90	10.390	92	10.400	94	% 4,58
15	Suriye	5.417	78	4.248	105	5.231	108	6.495	112	6.240	118	6.212	120	5.771	123	% 0,19
16	Filistin	3.553	95	3.555	111	5.328	107	4.444	127	4.838	128	4.969	128	5.168	129	% 1,34
17	Yemen	..		2.208	139	2.507	138	3.308	137	3.791	138	3.892	139	3.945	140	% 3,28
	Ortalama	42.423	44	26.821	60	31.923	54	32.993	56	33.032	57	32.310	58	32.045	59	% 1,48

Tablo 20'de görüldüğü gibi, İGE'nin alt bileşenlerinden olan Gelir Endeksinde, Türkiye Ortadoğu Ülkeleri arasında ortalamanın altında GSMG'e sahiptir. 2013 yılı GSMG rakamları incelendiğinde, Ortadoğu ülkeleri arasında 119.029 \$ ile en yüksek GSMG'e sahip ülke Katar olup, en düşük GSMG'e sahip ülke 3.945 \$ ile Yemen'dir.

2013 yılı GSMG rakamlarına bakıldığında Türkiye 17Ortadoğu ülkesi arasında 9.sırada görünmektedir.1980-2013 yılları arasında Ortadoğu ülkelerinin GSMG'in ortalama yıllık artış oranlarına bakıldığında, Türkiye % 3,31'lik artış oranı ile Ortadoğu ülkelerinin ortalama GSMG yıllık artış oranından üstünde bir orana sahiptir. Ortadoğu ülkelerinin yıllık ortalama GSMG artış oranı % 1,48'dir.

5. Sonuç ve Öneriler

İnsani gelişme, hem insanların tercihlerinin genişletilmesi hem de onların ulaştıkları refah düzeyinin gelişmesini ifade etmektedir. Ülkelerin insani gelişimlerini ölçmek için UNDP tarafından geliştirilen İnsani Gelişme Endeksi, her yıl İnsani Gelişim Raporları şeklinde yayınlanarak, birçok ülkenin gündeminde yerini almaktadır. İnsani Gelişme Raporu, ülkeleri çok yüksek, yüksek, orta ve düşük gelişme olmak üzere dört kategoride gruplamaktadır.

Çalışmada, UNDP tarafından 1990 yılından beri her yıl yayınlanan İGR'larında bulunan İGE'negöre; ve 2014 yılında yayınlanan İGR'da 1980 ve sonrası için hesaplanan Türkiye'nin performansı ve yakın blok ülkeler ile karşılaştırmaları yapılmıştır.

Türkiye incelenen 1980-2013 yılları arasında İGE puanını ve sıralamadaki yerini sürekli yükseltmiştir.1980 yılında 0,496 puanıyla 77.sıradayken, 2013 yılında 0,759'luk puanı ile 69.sıraya yükselmiştir.

Çalışma kapsamında olan 1980-2013 yıllar arasında Türkiye İGE verilerine göre puanını arttırmış olmasına karşın, yakın blok ülkeleri ile karşılaştırdığımızda orta düzeyde bir ülke görünümü sergilemektedir. 2013 yılında dünyanın 16. büyük ekonomisi olan Türkiye,İGE sıralamasında;14 Balkan ülkesi arasında 8. sırada, 17 Ortadoğu ülkesi arasında 10. sırada ve 5 Kafkas ülkesi arasında ise 2. sırada insani gelişmiş ülke olarak görünmektedir. Türkiye yakın blok ülkeleri ile özellikle eğitim endeksini oluşturan; ortalama okullaşma yılı verisinde ayrılmaktadır. Bu alanda da Balkanlar'ın ve

Kafkasların en gerisinde kaldığı görülmektedir. Yine ortalama okullaşma verisinde 17 Ortadoğu ülkesi arasında 11. sırada yer bulmaktadır. Balkanlar ve Kafkaslar'ın eğitime verdikleri önem, endeks verilerinden de anlaşılacağı gibi üst seviyededir.

Türkiye'nin İGE alt bileşenlerindeki performansına bakıldığında, özellikle eğitim endeksinde oldukça gerilerde yer aldığı görülmektedir. 2013 yılı İGE sıralamasında 187 ülke arasında 69.sırada görünürken; sağlık endeksinde 61.sırada, eğitim endeksini oluşturan ortalama okullaşma yılı verisinde 108. sırada, bir diğer eğitim endeksi verisi olan beklenen okullaşma yılı verisinde 60. sırada ve gelir endeksinde ise 60.sırada görünmektedir. İGE alt bileşenlerinde, ortalama okullaşma yılı sıralaması İGE sıralamasının oldukça altında kaldığı görülmektedir.

Türkiye İGE alt bileşenlerinde özellikle son 20 yıldır yakaladığı yüksek büyüme oranlarına rağmen, eğitim endeksini oluşturan ve 25 yaş ve üzeri kişilerin hayatı boyunca aldıkları eğitim yıllarının ortalamasını ifade eden ortalama okullaşma yılı verisinde, kötü bir birikime sahip olması nedeniyle istenilen seviyelere ulaşamamıştır. Eğitim ve sağlık alanlarına yapılan yatırımlar çok önemli olmakla beraber, sonuçları uzun sürede endekslere yansımaktadır.

İGE, insani gelişme konusunda hem uzun dönemli eğilimleri izlemek, hem de ülkeler arasındaki farklılığı ortaya koyabilmek adına çok önemli bir araçtır. Türkiye insani gelişmişlik açısından uzun vadede sınıf atlamak istiyorsa, eğitim ve sağlık alanlarına çok daha fazla önem vermeli ve bu alanlara daha fazla yatırım yapmalıdır.

Kaynaklar

Mustafa T., Mehmet K., Türkiye'nin Beşeri Kalkınma Potansiyeli, DPT, 1992, Ankara

United Nations Development Programme (UNDP), Human Development Report 1990, 1990, New York

Jahan S.(2007). Evolution of the human development index. in Fukuda-Parr F. & Kumar Shiva(eds) Readings in Human Development , (5th impression), Oxford University Press, Oxford, ss.152-164.

Haq, Mahbubul.(1995). Reflections of human development. Oxford University Press, New York.

Aydınlıgil, Seyhan. 2007. "Türkiye'de Gençlik ve Kalkınma 'Yapabilirliklerinin' Genişletilmesi Üzerine"

Sen, A.K (1999). Development As freedom. Anchor Books, New York.

Sırma D., Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeksi, Kalkınma Bakanlığı-Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, 2011, Ankara

United Nations Development Programme (UNDP), Human Development Report 2014, 2014, New York

The Central Intelligence Agency (CIA), <https://www.cia.gov/library/publications/>, 2014